

AULIS ALANEN

Urpo Harva, aikuiskasvatuksen humanistinen filosofi

Urpo Harvan elämän täytti loppuun saakka produktiivinen ajattelu ja kirjoittaminen. Vielä eläkevuosinaan hän julkaisi kaksi merkittävää filosofista teosta, kehitteli laajoissa esseissä käsityksiään aikuiskasvatuksen peruskysymyksistä ja kirjoitti lukuisia artikkeleita ja kolumneja. Lehtien mielipidesivuilla hän osallistui ajankohtaiseen keskusteluun elämänsä viime kuukausiin saakka.

Filosofia ja aikuiskasvatus jakoivat mutta myös yhdistivät Harvan teoreettisen kiinnostuksen. Arvofilosofiaan, filosofiseen antropologiaan ja sosiaalifilosofiaan suuntautuva tutkimus vei lejonanosan hänen ajastaan ja energiastaan. Siitä huolimatta hän teki mittavan elämäntyön myös aikuiskasvatuksen teorian kehittäjänä ja opettajana. Filosofin työ rakensi pohjaa aikuiskasvatuksen teorialle ja kasvatuksen näkökulma oli läpikäyvästi mukana kaikessa filosofisessa pohdinnassa.

Yhteiskunnallisena osallistujanakin Harva oli ennen muuta kirjoittaja. Hän ei kuulunut niihin professoreihin, jotka kasaavat itselleen luottamustehtäviä ja puhetilaisuuksia, mutta toimi kyllä aktiivisesti joidenkin kulttuuriyhteisöjen hallinnossa. Kansanvalistusseuran ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseuran johtolimissä hän työskenteli pitkään ja oli mm. niiden julkaisuhankkeiden vireä aloitteiden tekijä ja linjanvetäjä.

"Elämänkatsomus vaikuttaa keskeisesti myös aikuiskasvatuksen sisältöihin. Mitä kukin haluaa asettaa aikuiskasvatuksen tavoitteeksi, riippuu lopulta hänen elämän- ja maailmankatsomuksestaan".

Aikuiskasvatuksen teoreettisen perustan kehittäjänä Urpo Harvalla on ainutlaatuinen asema jo sen takia että hän oli Suomessa tieteenalansa (alkuaan kansansivistysopin) ensimmäinen ja koko virkauransa ajan myös ainoa pro-

fessori. Aivan alusta Harvan ei tarvinnut aloittaa, kun hän vuonna 1940 tuli Yhteiskunnalliseen korkeakouluun kansansivistysopin opettajaksi. Toimen ensimmäinen haltija Z. Castrén, etiikkaan suuntautunut filosofi hänkin, oli jo hahmotellut kansansivistysteoriaa sellaisten peruskäsitysten varaan, joita Harva oli valmis kehittämään edelleen. Jo Castrén oli, englantilaiseen tapaan, määritellyt vapaan sivistystyön aikuisten kasvattamiseksi.

Harva teki aikuiskasvatuksesta teoriansa peruskäsitteen. Nuori opettaja eteni ripeästi: esiteltään parissa artikkelissa ajatuksiaan hän, niiden herättämästä vastustuksesta välittämättä, julkaisi jo 1943 teoksen Vapaa kansansivistystyö, joka perustui käsitykselle että tämä toiminta on aikuiskasvatusta ja sen teoria osa yleistä kasvatuksen teoriaa. Tähän ajattelutapaan sisältyi samalla elinikäisen kasvatuksen periaate; ”nuorten kasvatusta ei voida suunnitella ottamatta huomioon aikuisikään lankeavaa kasvatustehtävää”. Harvan teos Systemaattinen kasvatustiede (1960) oli puolestaan ensimmäinen ja toistaiseksi myös ainoa kasvatustieteen yleisesitys, jossa kasvatusta tarkastellaan koko elämän kattavana kokonaisuutena.

Harva yhtyi Castréniin myös siinä, että aikuisten kasvattaminen on itsekasvatuksen edistämistä. Tällaisen kasvatussuhteen erityislaatu kuului niihin ongelmiin joita hän myöhemminkin jatkuvasti pohti. Luonnehtiessaan aikuiskasvattajan tehtävää auttamiseksi, ohjaamiseksi ja herättämiseksi hän tähdensi, ettei itsekasvatuksen auttaminen voi tarkoittaa sitä että aikuisten opettaja ja opintojen järjestäjä saisivat tai että heidän suorastaan pitäisi jättää opiskelijan tehtäväksi punnita opiskeltavan tiedollinen, moraalinen ja muu sivistysarvo. Aikuisten itsemääräämisoikeuden ja omavalintaisuuden jännitteistä suhdetta kasvattajan tehtävään Harva tarkasteli vielä myöhäistuotantonsa esseessä Aikuiskasvattajan arvofilosofia (1980).

Harva oli aikuiskasvatuksen teoreetikkonakin filosofi eikä olisi kohtuullista moittia häntä siitä, ettei hän paneutunut enemmän psykologiseen, sosiologiseen, historialliseen tai didaktiseen tutkimukseen. Opetustyötään varten hän kyllä seurasi käytännön aikuiskasvatustoimintaa ja siihen kohdistuvaa empiristä tutkimusta. Näin hän

”Arvoja pitäisi pohtia rationaalisesti ja myös siltä kannalta, miten ne näkyvät meidän jokapäiväisissä valinnoissamme. Suhtautuminen tarpeiden tyydyttämiseen ja toisiin ihmisiin muovautuu kunkin elämäncatsomuksen mukaisesti.”

myös pystyi tekemään merkittävää pioneerintyötä käytännön toiminnan ja sen työmuotojen käsitteellisessä jäsentämisessä (esimerkiksi Aikuiskasvatus, 1955). Hän kirjoitti myös aikuisedidaktiikan oppikirjan (Aikuisten opettaminen, 1971), ”kun sitä ei näytä kukaan muukaan tekevän”. Siinäkin hän on omimmillaan opetuksen filosofina.

Harva samasti pitkään aikuiskasvatuksen vapaaseen sivistystyöhön. Tämä on hyvin ymmärrettävissä historiallisen kehityksen taustaa vasten: ammatillinen aikuiskoulutus alkoi laajentua ja tuli koulutustehtävänä yleisen huomion kohteeksi vasta 60-luvulla. Totta on sekin että käsitteen laajentaminen tuotti Harvalle hänen sivistyskäsitteensä vuoksi ilmeisiä vaikeuksia. Hän sisällytti 70-luvun alussa ammatillisen aikuiskoulutuksen omaankin aikuiskasvatuksen määritelmänsä mutta ei myöhemminkään luopunut käsitteellisestä erottelusta, jonka mukaan aikuiskasvatus ”sanan varsinaisessa, puhtaassa merkityksessä” asettaa perustehtäväkseen koko ihmisen kehittämisen.

On vahinko jos nykypolvi pitää Harvan aikuiskasvatuksen filosofiaa pelkästään aikansa vapaaseen sivistystyöhön rajoittuvana ja kaikkineen vanhentuneena. Tosiasiallisesti Harvan muotoilemat kysymykset aikuiskasvatuksen mahdollisuudesta, arvoperusteista ja päämäärästä, aikuisopetuksen erityisluonteesta ja elinikäisen kasvatuksen tehtävästä pätevät edelleen yli vapaan sivistystyön perinteisten rajojen.

Humanismi oli Harvan elämäncatsomuksen perusta, sitä hän läpi vuosikymmenten tutki ja sen kehyksistä arvioi aikansa ilmiöitä. Oman katsomuksensa rakennusainekset hän haki antiikin Kreikan filosofeilta ja heidän ajatuk-

siinsa pohjaavasta klassisesta humanismista. Hänen vetosi antiikin humanismissa erityisesti sen käsitykset sivistyksestä ja kasvatuksesta mutta hän löysi siitä tukea myös taipumukseen vahvaan individualismiin. Ihmisarvon kunnioittaminen, ”humanismin ydin”, merkitsi hänelle ennen muuta oikeutta yksilönvapauteen, ”jota esimerkiksi valtio, kirkko tai puolue ei saa mielin määrin rajoittaa”.

Harvan katsomuksen mukaan vain kasvatusta, sivistyminen, voi olla se voima joka saattaisi liittää ihmiskunnan yhteen ja näin taata myös oikeudenmukaisuuden ja rauhan. Aikuiskasvatuksella on pitkä humanistinen perinne, jota Harva toivoi nykypolven elvyttävän ja sisällöllisesti uudistavan. Kaikkea humanismia yhdistävä henkisten arvojen asettaminen aineellisten arvojen edelle on Harvan mukaan erityisesti kasvatuksen vastuulla. Viimeisissä Aikuiskasvatus-lehden kirjoituksissaan Harva ilmaisi huolensa sellaisesta aikuiskoulutuspolitiikan suuntauksesta, joka alistaa aikuiskasvatuksen pelkäksi talous- ja työvoimapolitiikan välineeksi.

Aikuiskasvatuksen nykystehtävänä Harva tähdensi ekologisen humanismin edistämistä. Hänen omaa ajatteluaan alkoi 80-luvulle tultaessa yhä enemmän hallita luonnon turmelemisen ja ekokatastrofin uhka, joita hän – jälleen antiikin viisaudesta muistuttaen – piti seurauksena ihmisen hybriksestä, luonnon rajattoman herruuden tavoittelusta.

Harvan usko kasvatuksen mahdollisuuksiin ei ollut niin sinisilmäistä kuin edellä esitetyistä pelkistyksistä voisi ehkä päätellä. Hän sanoi usein olevansa pessimisti, jonka on vaikea nähdä ihmisen kehityshistoriassa merkkejä inhimillistymisestä. Sosiokulttuurisen kehityksen enempää kuin biologisen evoluutionkaan lainalaisuudet eivät todista ihmisen humanisoitumisen puolesta mutta eivät osoita sitä mahdottomaksikaan. ”Siksi me voimme”, Harva sanoo teoksensa Inhimillinen ihminen lopussa, ”täyttää tulevaisuuden avoimuuden humanistisella toivolla”.

Humanismin perusasenteeseen kuuluva todellisuuden kriittinen tarkastelu oli Harvan persoonallisuudelle hyvin luontuva suhtautu-

mistapa. Yhteiskunnallisena keskustelijana Harva oli parhaimmillaan vallitsevien käsitysten peloton kyseenalaistaja, uusien näkökulmien avaaja, sokraattisten kysymysten heittäjä ja arkisen ajattelun syventäjä. Heikoimmillaan hän takerui omiin käsityspinttyimiinsä ja ennakoasenteisiinsa ja hakiessaan niille perusteluja sortui helposti skolastiseen saivarteluun, räikeihin kärjistyksiin ja omalaatuiseen ”jos jotakin niin kaikki” -logiikkaan. Tällöin hän saattoi tulkita vasta puolen ajatuksia hyvinkin omavaltaisesti.

Yhteiskunnallisena toisinajattelijana Harva sai laajinta huomiota ja kiivainta vastustusta julkaistessaan teoksensa Ihminen hyvinvointivaltiossa (1964). Se suuntautui ensisijaisesti Pekka Kuusen ”60-luvun sosiaalipolitiikkaa” vastaan mutta laajeni yleiseksi hyvinvointivaltion arvo-perusteiden kritiikiksi. Poleemisuuudessaan teos tuo näkyvästi esille niin tekijänsä vahvuudet kuin heikkoudetkin. Asettuminen ”aikakauden todellista valtavirtausta” vastaan oli rohkean ja itsenäisen ajattelijan teko, kuten Kuusi jälkiviennissaan kaksikymmentä vuotta myöhemmin totesi. Merkittäväntä teoksessa oli taloudellisen kasvun ideologian ja siihen liittyvän kulu-tushysterian, kansainvälisen kilpailun lietsomisen sekä yleisen teknokraattisen ajattelun syväle menevä kritiikki. Kasvuideologian kriitikko-na Harva kuului, kuten Kuusi myös huomauttaa, yksinäisiin edelläkävijöihin.

Teoksen perusheikkoudet juontuvat Harvan ylikorostuneesta taipumuksesta nähdä valtion toimet uhkana yksilön vapaudelle ja pohjimmaisesta tasavertaisuuden vieroksunnasta. Vahva tunnelataus vie puolestaan sellaisiin argumentointiin ja esitystavan horjahduksiin, jotka

”Taidan olla ensimmäinen, joka on Suomessa akateemisessa koulutuksessa opettanut luonnonsuojelua. On suorastaan perisyntiä asennoitua siten, että rajallisella maapallolla voidaan rajattomasti lisätä taloudellista hyvinvointia. Mutta uskon, että ihmiskunta voi tässä asiassa järkiintyä. Kasvatus vihreään ajatteluun ei ole utopiaa.”

antoivat aseita vastustajille ja haittasivat olennaisen sanoman esille pääsyä. Tasa-arvokysymysten viileä ja kriittinen tarkastelu ei yleensä kukaan tahtonut Harvalta onnistua. Hän hyväksyi periaatteessa taloudellisen tasa-arvon lisäämisen, kunhan se rajoittuu kohtuullisen elintason turvaamiseen, ja sivistyksellisen eriarvoisuuden vähentämisen, kunhan se ei tapahdu lahjakkaiden ja sivistyseliitin kustannuksella. Käytännössä hän kovin herkästi tulkitisi tämänsuuntaiset esitykset ja ratkaisut pyrkimyksiksi kaiken tasottamiseen, samanlaistamiseen ja tasapäistämiseen.

Oppiaineensa opettajana Harva toimi eläkeikänsä asti eli vuoteen 1973 ja hänen oppejaan ovat siten soveltaneet, enemmän tai vähemmän tietoisesti, käytäntöön kymmenet opiskelijapolvet. Tuon ajan tapaan Harvankin yliopisto-opetus painottui luentoihin ja kirjallisuustentteihin. Luennoissaan hän pyrki selkeyteen ja ymmärrettävyyteen ja viritteli samalla kuulijoissaan omakohtaista ajattelua. Esitystapaa elävöitti lempeän ironian sävyttämä huumori. Tenttikirjallisuuteen hän sisällytti akateemista yleissivistystä silmällä pitäen teoksia myös varsinaisen erityisalan ulkopuolelta. Omana opiskeluaikanaan kurssivaatimukseen kuului mm. Niilo Söyringin Luonnonsuojelun käsikirja.

Opinnäytetutkimuksen ohjaamisessa Harva luotti pitkälle opiskelijain itsenäiseen omatoimisuuteen. Nopeasti kehittyvä empiirinen tutkimus, johon useimmat aikuiskasvatuksenkin opiskelijat suuntautuivat, ei ollut hänen ominta alansa. Metodiset valmiudet hankittiin muiden oppiaineiden avulla mutta aikuiskasvatuksen näkökulma ja substanssin hallinta opittiin Harvalta.

Harvan suhtautuminen opiskelijoihin oli ystävällistä ja leppoisaa vaikka tietyn välimatkan säilyttävää. Harvan viimeisiä virkavuosia varjosti opiskelijaradikalismi. Hän vastusti jyrkästi sen vaatimuksia mutta olisi halunnut säilyttää hyvät suhteet opiskelijoihin. Vähän myöhemmin hän koki eräänlaisen rehabilitaation kun hänen ajatuksensa sivistysyliopistosta saivat vastakaikua näkemyksiään muuttaneen opiskelijaliikkeen piirissä.

”Kasvuideologia pitää luontoa vain ihmisen käytössä olevana raaka-aineena. Mutta luonnolla ei ole pelkästään taloudellista merkitystä. Se on myös monien muiden, kuten esteettisten ja uskonnollisten arvojen syvä lähde.”

”Minulla on kauan ollut myös idea siitä, että vihreän liikkeen ja uskonnollisten liikkeiden edustajat pitäisi saada yhteen etsimään yhteisiä arvoja. Sen suuntaista toimintaa on Kirkkojen maailmanneuvostonkin piirissä.”

Omasta puolestani olen Harvalle syvästi kiitollinen siitä opista ja henkisestä tuesta jota häneltä sain niin opiskelijana kuin nuorempana työtoverinakin.

Urpo Harvan aikuiskasvatusfilosofia ansaitsee jatkuvaa tutkiskelua. Niistä hänen teksteistään, jotka ovat hajallaan lehtien vuosikerroissa ja erilaisissa kokoomateoksissa, kannattaisi mielestäni pikaisesti koota valikoima yksien kansien sisään.

Artikkelin yhteydessä olevat suorat Urpo Harvan mielipiteet ovat viimeisestä hänen antamastaan haastattelusta. *Seppo Salo* haastatteli professori Harvaa kesällä 1994 ja haastattelu julkaistiin Harvan kuoleman jälkeen Kansanvalistusseuran julkaisemassa LEIF-lehdessä 3/94 englanniksi. Urho Harvan suorat sitaatit on sijoitettu Aulis Alasen muistokirjoituksen lomaan rasterilaatikoihin ja kuvatekstiin.